

Gernot Briesewitz, *Raum und Nation in der polnischen Westforschung 1918–1948. Wissenschaftsdiskurse, Raumdeutungen und geopolitische Visionen im Kontext der deutsch-polnischen Beziehungsgeschichte*

Verlag fibre, Osnabrück 2014, ss. 526.

Obroniona w 2012 roku na Uniwersytecie w Lipsku, a wydana drukiem dwa lata później rozprawa halleńskiego historyka i polonisty Gernota Briesewitza koncentruje się na postrzeganiu i definiowaniu pojęć przestrzeni i narodu w badaniach polskiej myśli zachodniej oraz ich wpływu na stosunki polsko-niemieckie. Zainteresowania naukowe Briesewitza koncentrują się również wokół zagadnień *mental maps*, percepcji przestrzeni, miejsc pamięci i tożsamości.

Przedmiotem publikacji jest analiza dyskursu naukowego wokół pojęć przestrzeni i narodu w badaniach prowadzonych przez uczonych z kręgu polskiej myśli zachodniej w pierwszej połowie XX wieku. Dokładne ramy czasowe pracy obejmują lata 1918–1948. O ile rok 1918 jako odzyskanie przez Polskę niepodległości nie budzi wątpliwości, to uzasadnienie wyboru roku 1948 jako cezury końcowej wydaje się sztuczne i nie tworzy jednolitego czasokresu w historii Polski. Wprawdzie autor uzasadnia wybór cezury końcowej jako okres wprowadzania w Polsce socjalizmu i związany z tym kryzys w badaniach zachodnich, nie analizuje jednak tego kryzysu. W związku z powyższym czytelnik recenzowanej publikacji może odnieść wrażenie, że po 1948 roku zaniechano dalszych badań myśli zachodniej.

Zamiarem Briesewitza było znalezienie odpowiedzi na pytanie, jak w zmieniających się warunkach politycznych i na ich potrzeby konstruowano i definiowano w polskich badaniach geograficznych przestrzeń narodową. Autor uwzględnia związki polskich badań myśli zachodniej z niemieckim dyskursem geopolitycznym.

Bazę źródłową recenzowanej pracy stanowią publikacje uczonych związanych z różnymi instytucjami naukowymi, takimi jak Instytut Bałtycki, Instytut Śląski czy Instytut Zachodni, oraz publikacje geografów i historyków zajmujących się rozważaniami dotyczącymi polskiej geoprzestrzeni. W swojej pracy Briesewitz uwzględnił badania przede wszystkim Zygmunta Wojciechowskiego, Stanisława Popławskiego, Teodora Tyca oraz Eugeniusza Romera, natomiast omawiając niemieckie badania geopolityczne nawiązał do prac Friedricha Ratzla, Karla Ernsta Haushofera czy Otto Maulla.

Książka została podzielona na cztery części. Po wprowadzeniu i części teoretycznej, która zawiera przemyślenia na temat koncepcji narodu i przestrzeni oraz ich wzajemnego stosunku, autor wprowadza czytelnika w zagadnienia powstania geografii politycznej i geopolityki.

W pierwszej części Briesewitz przedstawia niemiecki i polski dyskurs geograficzny. Odwołuje się do ścisłego związku polskich i niemieckich badań geograficznych prowadzonych przed 1918 rokiem. Analizuje relację państwowości, narodu i przestrzeni w kontekście polskich i niemieckich badań, próbuje ukazać podobieństwa i różnice polskiego i niemieckiego dyskursu na temat przestrzeni i narodu oraz ich wpływ na stosunki polsko-niemieckie w XX wieku. Briesewitz, odwołując się do badań niemieckiego geografa Friedricha Ratzla, wprowadza czytelnika w zagadnienie niemieckiej geografii politycznej. Następnie analizuje upolitycznienie geografii, nawiązując do prac Karla Haushofera, Hermann Lautensacha czy też Adolfa Grabowsky'ego. Omawiając dalsze niemieckie koncepcje przestrzeni, autor odwołuje się do wprowadzonej przez Otto Maulla koncepcji „organizmu przestrzennego” („Raumorganismus”), a następnie do toposu „walki o przestrzeń” („Kampf um Raum”). W jednym z podrozdziałów autor przedstawia z kolei dzieje polskiej geografii politycznej i jej dyskursu przestrzennego. Stara się również wskazać na podobieństwa polskich i niemieckich badań.

W polskiej geografii politycznej odwołuje się do koncepcji Eugeniusza Romera i jego określenia państwa jako „organizmu życiowego”, Stanisława Pawłowskiego „tworu przyrodzonego” czy też Ludomira Sawickiego konceptu „organizmu ziemskiego”. Również w tej części pracy autor dąży do przedstawienia konstruowania *mental maps* w celu podtrzymania narodowej tożsamości.

Druga część pracy ma formę ekskursu i przybliży debatę naukową wokół „Polski rdzennej” („natürliches Polen”) w polskiej geografii oraz jej stosunek do niemieckiego dyskursu geograficznego. Rozwój tej koncepcji został przedstawiony w sposób uwzględniający narodowe interesy. Autor ukazuje za pomocą jakich paradygmatów i toposów przestrzennych geografia polityczna, służąc polityce legitymizowała roszczenia terytorialne. Za przykład podaje paradygmat krajowy (*Landes-Paradigma*) czy też topos morza. Przed rokiem 1939 w polskich badaniach na znaczeniu zyskał topos morza, legitymizujący zamiar zdobycia dostępu do morza. Tym samym badania koncentrowały się na Prusach Wschodnich i Gdańsku. Autor dowodzi również, że użycie tych środków wspierało konstruowanie narodowej tożsamości. W tej części recenzowanej pracy należy zwrócić uwagę na różnice w podejściu do pojęcia przestrzeni polskich i niemieckich badaczy.

Trzecia część pracy poświęcona została analizie dyskursu przestrzennego w okresie międzywojennym. Nie sposób nie zgodzić się z autorem, który wskazuje na intensywny rozwój badań i koncepcji geograficznych w tym okresie. Impulsem do rozwoju badań myśli zachodniej był koniec I wojny światowej i związane z nim możliwości terytorialnego ukształtowania państwa. Poruszone zostały tutaj idee „Polski Piastowskiej” oraz „Polski Jagiellońskiej”. Autor zwraca również uwagę na zainteresowanie polskich geografów i geopolityków terenami pogranicza polsko-niemieckiego. Skierowanie uwagi na badania regionalne według Briesewitza miało za zadanie wspieranie akcji zawłaszczania regionów pogranicznych. Autor wskazuje na zainteresowanie w tym okresie Pomorzem Wschodnim. Badania regionalistyczne miały za zadanie wyjście naprzeciw badaniom niemieckim i były odpowiedzią na niemiecki rewizjonizm. W tej części recenzowanej pracy czytelnik znajdzie ponadto informacje o polskich opracowaniach dotyczących historii Prus czy Śląska.

Ostatnia, czwarta część pracy prezentuje rolę polityczno-geograficznego dyskursu w badaniach zachodnich w okresie wojny i pierwszych latach powojennych. Ukazane zostały zmiany i ciągłość badań zachodnich jako dyskursu o przestrzeni. Autor wskazuje, które z istniejących już w badaniach polskiej myśli zachodnich toposów znalazły swoją kontynuację w okresie powojennym, których zaniechano, a które zostały zmodyfikowane. Czytelnik znajdzie informacje o koncepcji Zygmunta Wojciechowskiego „ziem macierzystych Polski” oraz jej politycznym znaczeniu po 1945 roku. W okresie tym odchodzono bowiem od koncepcji „Polski Jagiellońskiej” na rzecz „Polski Piastowskiej”, a myśl zachodnią definiowano jako starą ideę powrotu nad Odrę.

Książka spełnia swój cel i przybliży czytelnikowi rozwój koncepcji przestrzeni i narodu w badaniach uczonych z kręgu polskiej myśli zachodniej. Ponadto czytelnik ma możliwość zapoznania się z przedstawionymi w niej podobieństwami i różnicami polskich badań zachodnich i niemieckich badań geograficznych. Praca jest godna polecenia wszystkim, którzy swoje zainteresowania koncentrują nie tylko wokół geografii czy geopolityki, ale również wokół stosunków polsko-niemieckich w XX wieku.

Ewelina Wanat